

uppdrag arkeologi

Lars Andersson

Ny elledning mellan

Glamsmossen och Gimo

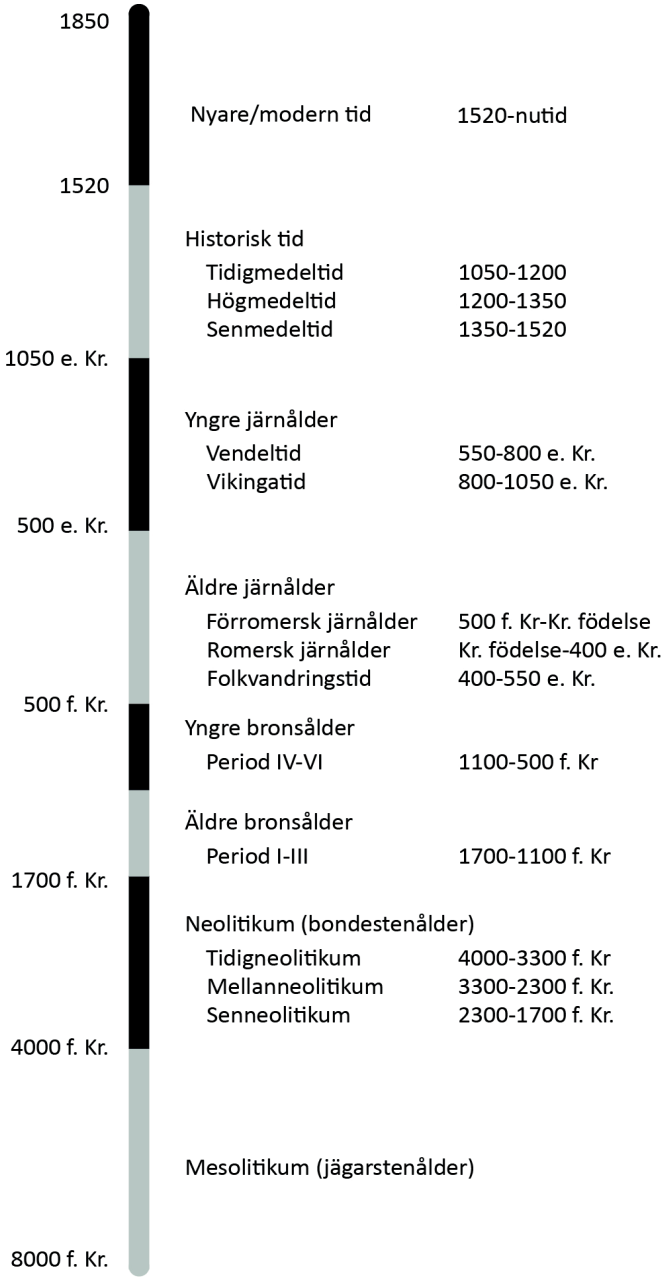
UA rapport 2025/29

Arkeologisk utredning
Lst dnr 4531–2025

Uppland
Uppsala län
Östhammars kommun

ÖSTHAMMAR GIMO 15:8 m fl

L2026:734 L2026:745
L2026:743 L2026:746
L2026:744

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY. Villkor finns tillgängligt på http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv. Undantaget är Lantmäteriets kartmaterial.

Fotografier: Uppdrag arkeologi (om annat ej anges)

Omslagsbild: Kolbotten L2026:746 fotograferad från nordväst

Redaktion och layout: Richard Grönwall

Producerad av Uppdrag arkeologi i Sverige AB

Stockholm 2026

Ny elledning mellan

Glamsmossen och Gimo

UA rapport 2025/29

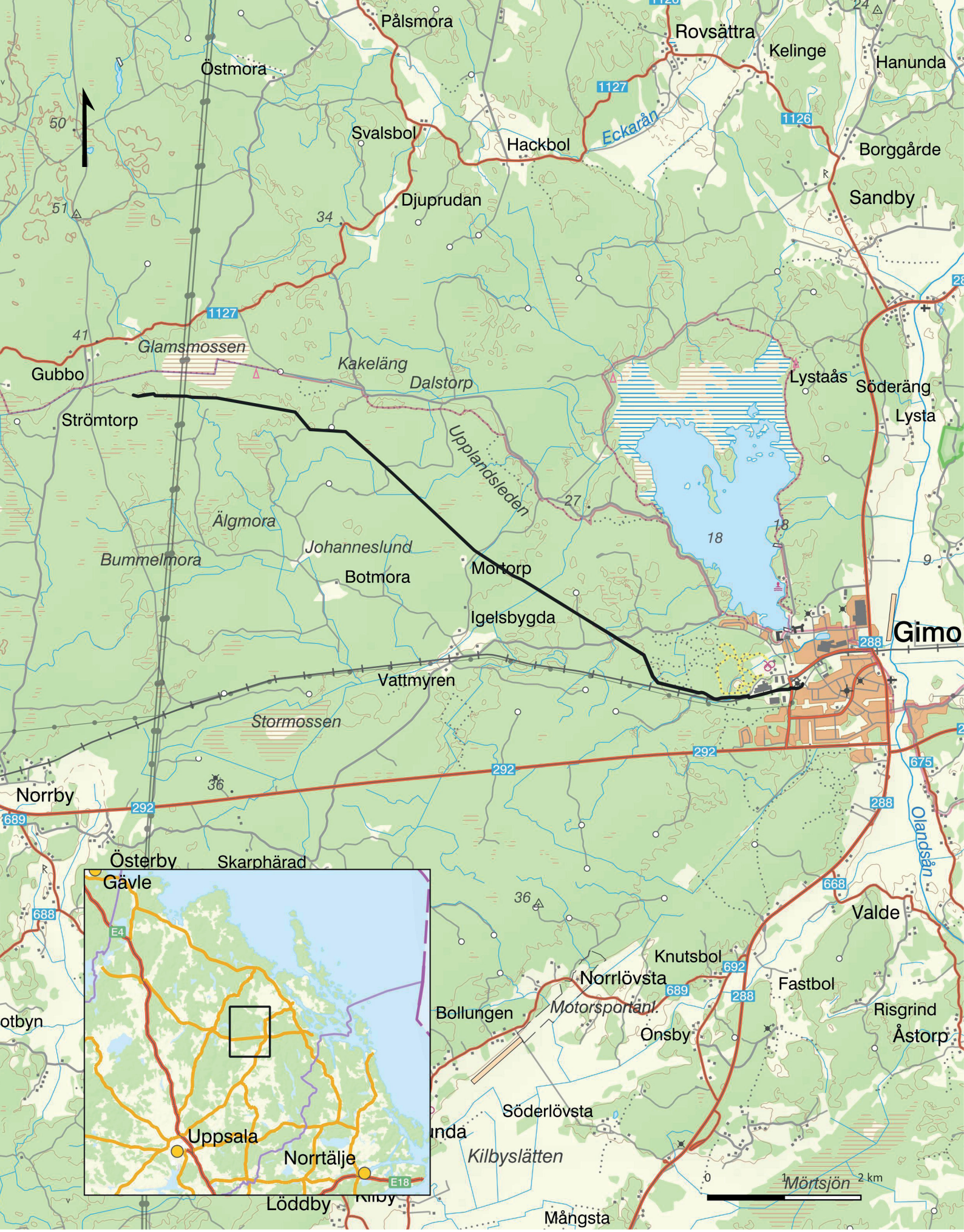
Lars Andersson

Innehåll

Administrativa uppgifter 5
Sammanfattning 7
Bakgrund 8
  Antikvarisk bakgrund 8
  Topografi och fornlämningsmiljö 8
  Tidigare undersökningar 10
Genomförande 11
  Syfte och frågeställningar 11
  Metoder och arbetsmoment 11
    Kart- och arkivanalys 11
    Fältinventering 11
  Dokumentation 11
  Fyndstrategi 11
  Analyser 11
  Rapportering och distribution 11
Resultat 12
  Fältinventering 12
  Lämningarna i historiska kartor och arkiv 14
Utvärdering av undersökningsplan 16
Referenser 17

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut, dnr:	4531–2025 (2025-06-16)
Uppdrag arkeologi projektnr:	25039
Landskap:	Uppland
Län:	Uppsala
Kommun:	Östhammar
Fastighet:	ÖSTHAMMAR GIMO 15:8 m fl
Uppdragsnr Fornreg:	202500821
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Typ av undersökning:	Arkeologisk utredning
Lämningar KMR:	L2026:734, L2026:743, L2026:744, L2026:745, L2026:746
Projektgrupp:	Lars Andersson (projektledare) Caroline Eriksson
Företagare:	Vattenfall eldistribution AB
Undersökningsperiod fält:	2025-07-24 – 2025-07-25
Dokumentationsmaterial:	Digital projektdatabas förvaras tillsvidare hos Uppdrag arkeologi
Fynd:	Nej

Figur 1. Översiktskarta med läget för den arkeologiska utredningen markerat med svart linje. Skala 1:60000.

Sammanfattning

En ny elledning planeras mellan solcellsparken vid Glamsmossen och Gimo tätort i Östhammars kommun (fig. 1). Inför arbetet bedömde Länsstyrelsen i Uppsala att en arkeologisk utredning behövde genomföras utmed den planerade sträckan, i syft e att fastställa eventuell förekomst av ej kända fornlämningar (Lst beslut 4531–2025). Utredningen omfattade en kart- och arkivanalys, följd av en fältinventering.

Vid inventeringen påträffades fem lämningar som bedöms vara av antikvariskt intresse, i form av två områden med skogsbrukslämningar och tre kolningsanläggningar (fig. 6-10). Samtliga lämningar har registrerats i Kulturmiljöregistret med antikvarisk bedömning *möjlig fornlämning*.

Bakgrund

Antikvarisk bakgrund

Vattenfall Eldistribution AB planerar att anlägga en ny elledning mellan solcellsparken vid Glamsmossen och Gimo tätort (fig. 1). Arbetet omfattar dels markförlagd kabel i anslutning till vardera änden, dels en luftledning utmed den mellersta delen av sträckan. Den markförlagda delen beräknas vara drygt två kilometer lång, medan luftledningen omfattar knappt 8 kilometer – alltså en sammanlagd sträcka på cirka en mil. Utredningsområdets (UO) bredd uppgick till cirka tio meter och hela UO omfattade således omkring 10 hektar (fig. 3 och 4).

Med stöd av 2 kap 11§ kulturmiljölagen (1988:950) och Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om uppdragsarkeologi (KRFS 2017:1 och 2018:6) beslutade Länsstyrelsen att en arkeologisk utredning behövde genomföras inför det planerade arbetet (Lst beslut 4531–2025).

Det arkeologiska fältarbetet genomfördes under juli 2025.

Figur 2. Runstenen U 1132 vid Gimo. Foto: David Nyman. Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International license.

Topografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet utgörs till stora delar av relativt flack och skogbevuxen mark, undantaget de östligaste delarna i anslutning till Gimo samhälle. I den östra delen av utredningsområdet förekommer även flera lägenhetsbebyggelser samt lämningar som anknyter till tidigare lokala bruksverksamheter. Markerna söder om Gimo har tidigare hört till Vreta by och stensättningen L1942:8117 utgör eventuellt en rest av byns gårdsgravfält från järnåldern (fig. 4).

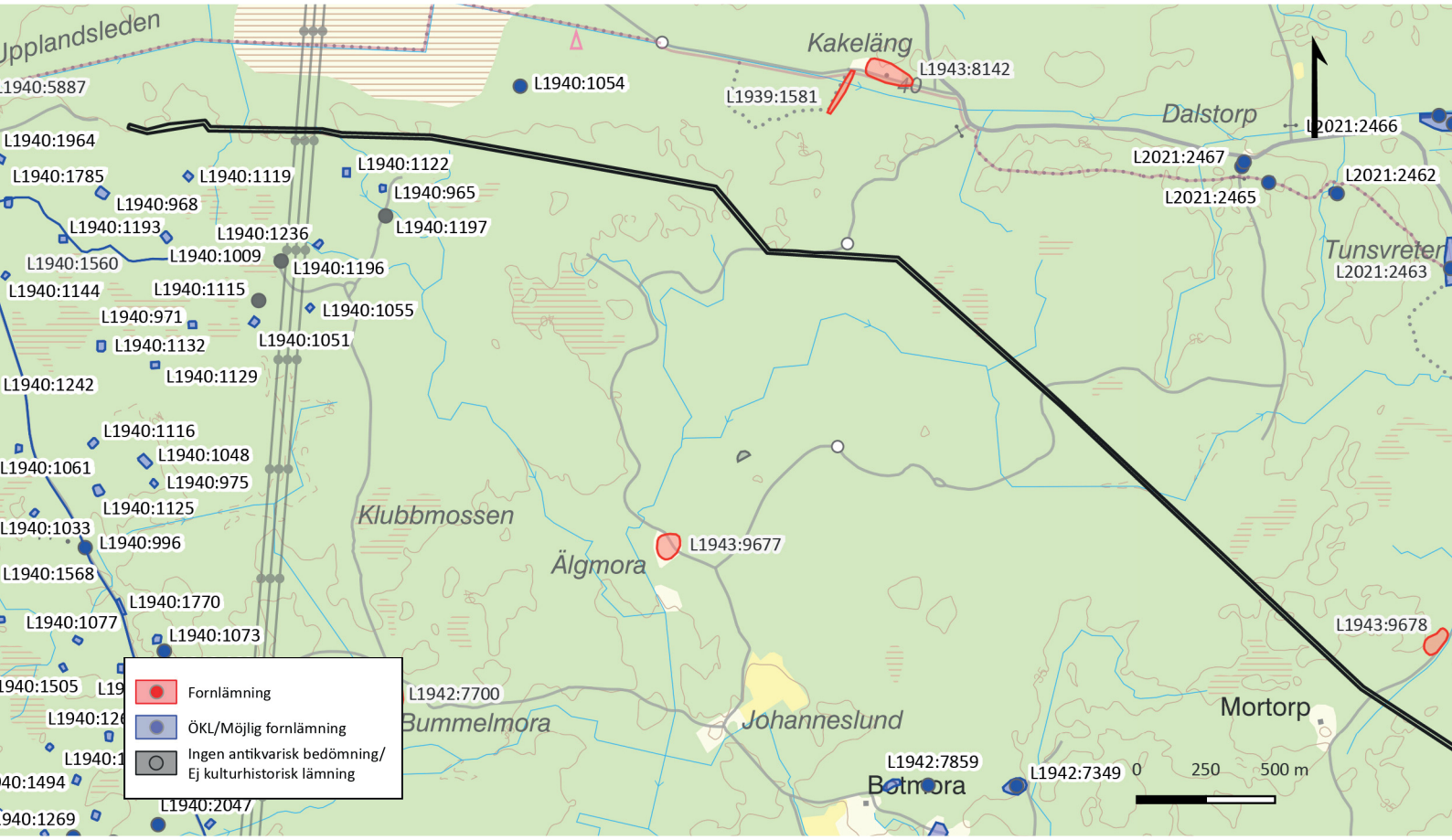
Gimo omnämns första gången i skriftliga källor år 1291. Ortnamnet har sannolikt koppling till den intilliggande sjön och har föreslagits betyda ”öppning” eller ”utflöde” (Wahlberg 2003). Namnet Vreta har med säkerhet betydelsen ”liten inhägnad åker”.

Topografin inom UO varierar mellan mossmarker, högt belägna skogspartier och tidigare brukad åkermark. De västligaste delarna når nivåer mellan 40–45 meter över havet, medan de östligaste partierna ligger omkring 15 meter över havet. Geologiskt domineras området av sandig morän med inslag av hällmarker, torvmarker och begränsade partier glacial lera. Den tidigare åkermarken utgörs huvudsakligen av glaciallera (SGU Jordartskartan).

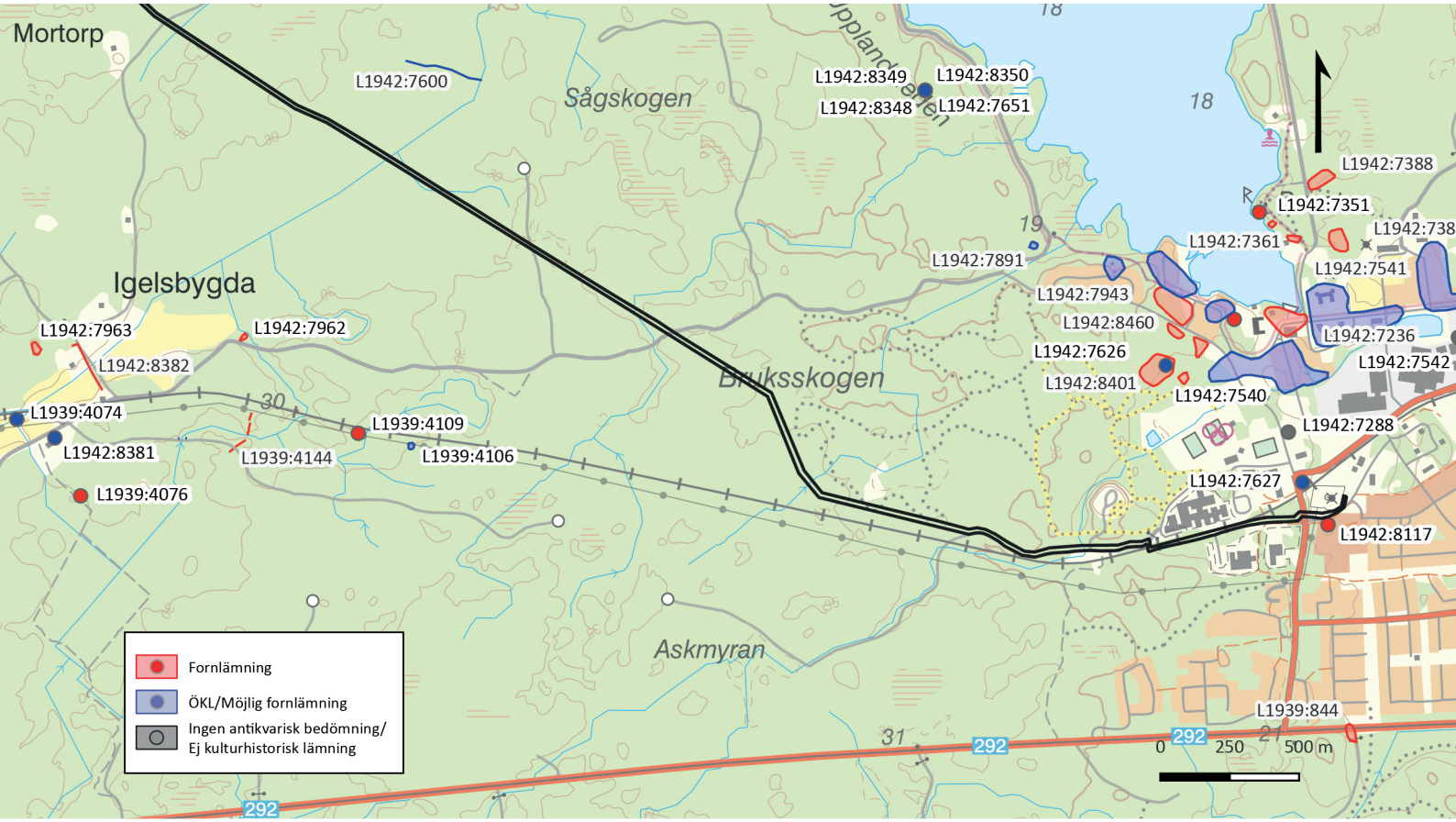
Skogsmarkens fornlämningsmiljö väster om UO domineras av spår efter skogsbruk, däribland ett stort antal kolbottnar, med antikvarisk bedömning övrig kulturhistorisk lämning. Det stora antalet kända kolbottnar kan möjligen förklaras av riktade inventeringsinsatser i området. Närheten till de historiska bruksmiljöerna vid Gimo och Österbybruk har sannolikt haft en betydande påverkan på kulturmiljön. I anslutning till utredningsområdet förekommer även bytomter, lägenhetsbebyggelser och lämningar med koppling till bergshantering.

Kulturmiljön inom och i närheten av Gimo samhälle är av en annan karaktär än den i de västra skogsområdena. Lämningarna här är främst kopplade till äldre bruksmiljöer från historisk tid men flera härrör även från äldre skeden. Runstenen U 1132 (L1942:7351, fig. 2 och 4) är idag belägen vid Gimo samhälle på den östra sidan av Gimoviken, men har ursprungligen stått vid en bro norr om Skäfthammars kyrka. På stenen kan läsas:

> Ljut och Trotte och Ödvid de läto uppresa (stenen) efter sin fader Björn och Fasthed, sin moder. Ödmund ristade runorna. (Wessén, & Jansson 1953).

Figur 3. De västra delarna av utredningsområdet samt lämningar registrerade i KMR. Skala 1:25000.

Figur 4. De östra delarna av utredningsområdet samt lämningar registrerade i KMR. Skala 1:25000.

Runstenen kan stilmässigt dateras till cirka 1060–1100 e Kr. Vidare finns flera gårds/bytomter belagda i det äldre kartmaterialet från 1600–1700-tal (L1942:7458, L1942:7460 och L1942:7459). I direkt närhet till de nämnda gårds/bytomterna återfinns stensättningen L1942:7264 samt stensättningen L1942:7308, som undersöktes av Willhelm Holmqvist under åren 1934–1935. Graven kunde dateras till 600-talet och i samma skede undersöktes även ytterligare gravanläggningar inom det något österut belägna gravfältet L1942:7262, som omfattade jordblandade rösen av yngre järnålderskaraktär (ATA dnr 21192).

Omkring 200 meter norr om UO, inom skogsområdet vid UO:s mellersta del finns ”ingfrömoras gamla tomt” (L1943:9678, fig. 3) med belägg från 1600-talet (KMR). Cirka 500–600 meter norr om UO:s västra delar är även registrerat en lägenhetsbeyggelse med belägg från 1700-talet (L1943:8142, fig. 3).

Tidigare undersökningar

En arkeologisk utredning genomfördes under år 2016 söder om UO, där en mindre yta inom UO:s östligaste del tangerade det här aktuella UO (Ericsson & Björck 2016). inga tidigare arkeologiska insatser har I övrigt omfattat UO.

År 2011 genomfördes en arkeologisk utredning av ett större område utmed väg 288, mellan Gimo samhälle och Östhammar. Vid utredningen, som var mycket yttäckande, påträffades och registrerades ett stort antal lämningar (Björk & Larsson 2011).

Genomförande

Syfte och frågeställningar

Syft et med utredningen var att genom en kart- och arkivanalys samt fältinventering fastställa om idag okända fornlämningar skulle komma att beröras av det planerade arbetsföretaget. Nyupptäckta fornlämningar skulle avgränsas inom UO och registreras i Kulturmiljöregistret (KMR).

Metoder och arbetsmoment

Kart- och arkivanalys

Inledningsvis genomfördes en översiktlig kart- och arkivanalys, följd av en fältinventering inom UO. Inför fältarbetet genomfördes även en analys av en GIS-baserad terrängskuggningsmodell, där strukturer av potentiellt intresse besiktigades i fält. Kart- och arkivanalysen omfattade material från Lantmäteriets historiska kartarkiv, tematiska kartor från Sveriges geologiska undersökning (SGU), databasen Skogens pärlor (Skogsstyrelsen), Antikvarisk-topografi ska arkivet (ATA), Ortnamnsregistret vid Institutet för språk- och folkminnen (ISOF), Det Medeltida Sverige (DMS), Riksarkivet, medeltidsbreven (SDHK) samt Kulturmiljöregistret (KMR) Relevant kartmaterial rektifi erades mot moderna kartdata i QGIS. I analysen ingick även kartor rörande Vreta by samt de berörda allmänningsskogarna.

Fältinventering

Fältinventeringen utfördes sektorsvis av två arkeologer och omfattade hela UO (fig. 5). Inventeringen utsträcktes även delvis något utanför UO, i de fall där objekt bedömdes ha direkt anslutning till eller en rumslig utbredning in över utredningsområdet. Identifiering och registrering av lämningar synliga ovan mark genomfördes i enlighet med Riksantikvarieämbetets gällande riktlinjer. Även tidigare registrerade lämningar inom och i direkt anslutning till UO besiktigades, i syft e att kontrollera geometri, antikvarisk status och befi ntliga beskrivningar i KMR.

Dokumentation

Samtliga inmätningar gjordes med RTK-GPS i koordinatsystemet SWEREF 99 TM och höjdsystemet RH 2000. Beskrivningar av påträffade lämningar dokumenterades analogt, medan samtliga lämningar samt ett urval av terrängavsnitt fotograferades. All insamlad fältdokumentation, med undantag för fotografier, sammanställdes och lagrades i en för projektet unik databas i dokumentationssystemet Intrasis (ver. 3.2).

Figur 5. Inventering i tät vegetation inom UO:s östra del. Foto från söder.

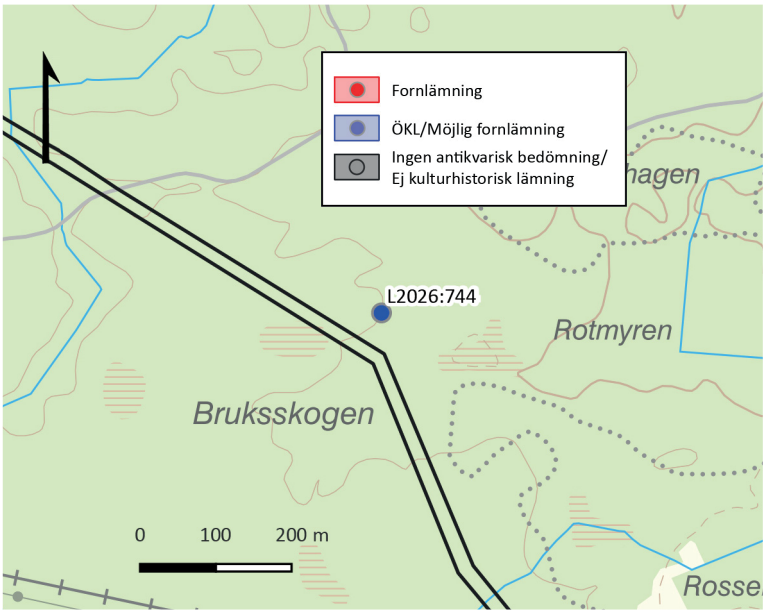
Resultaten av utredningen skulle presenteras i en basrapport, i enlighet med Länsstyrelsens förfrågningsunderlag och Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen. Genomförda insatser och resultat har efter godkännande av Länsstyrelsen Uppsala län registrerats i KMR. Rapporten finns lagrad och tillgänglig digitalt i Riksantikvarieämbetets tjänst för lagring av arkeologiska rapporter.

Resultat

Fältinventering

Vid inventeringen påträffades fem tidigare okända lämningar inom UO (fig. 6 och 8). Lämningarna utgörs av två områden med skogsbrukslämningar (L2026:734, L2026:743, fig. 8) samt tre kolningsanläggningar (L2026:744, L2026:745, L2026:746, fig. 6, 7 och 8). Då lämningarna bedöms vara kopplade till en bruksmiljö med belägg från åtminstone 1500-talet (Österbybruk) och 1600-talet (Gimo bruk) är det sannolikt att de tillkommit före år 1850, och kan därmed kan antas utgöra fornlämningar enligt Riksantikvarieämbetets riktlinjer. Detta går dock inte att säkert fastställa utan stöd av ytterligare arkeologiska analyser eller undersökningar. Lämningarna registreras därför i KMR i detta skede med antikvarisk bedömning *möjlig fornlämning* (fig. 10).

Samtliga lämningar tolkas som rester av resmilor. Fyra av dem (L2026:734, L2026:743, L2026:745, L2026:746) har kraftiga och tydliga kringliggande vallar med en höjd av cirka 0,5–1,0 meter. Vid två av dem (L2026:745 & L2026:746) syns även tydliga gropar utanför vallen, vilka kan utgöra spår av efterbränning eller stybbgropar. En av anläggningarna (L2026:744) saknar vall, har en planare botten med en något annorlunda karaktär och är svårare att säkert bedöma utbredningen av.

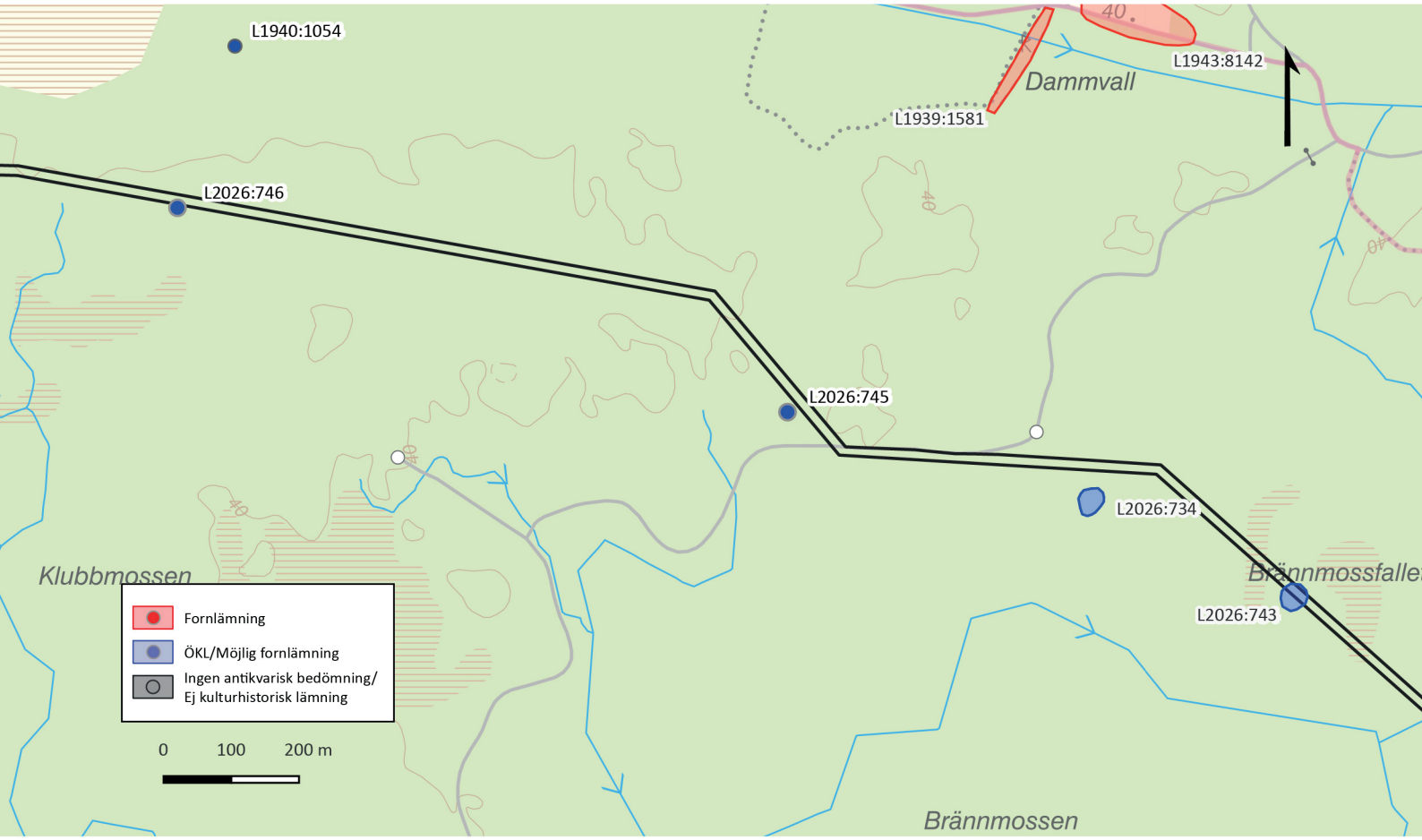

Figur 6. Läget för kolningsanläggningen L2026:744. Se även översiktskarta till höger, fig. 9. Skala 1:10000.

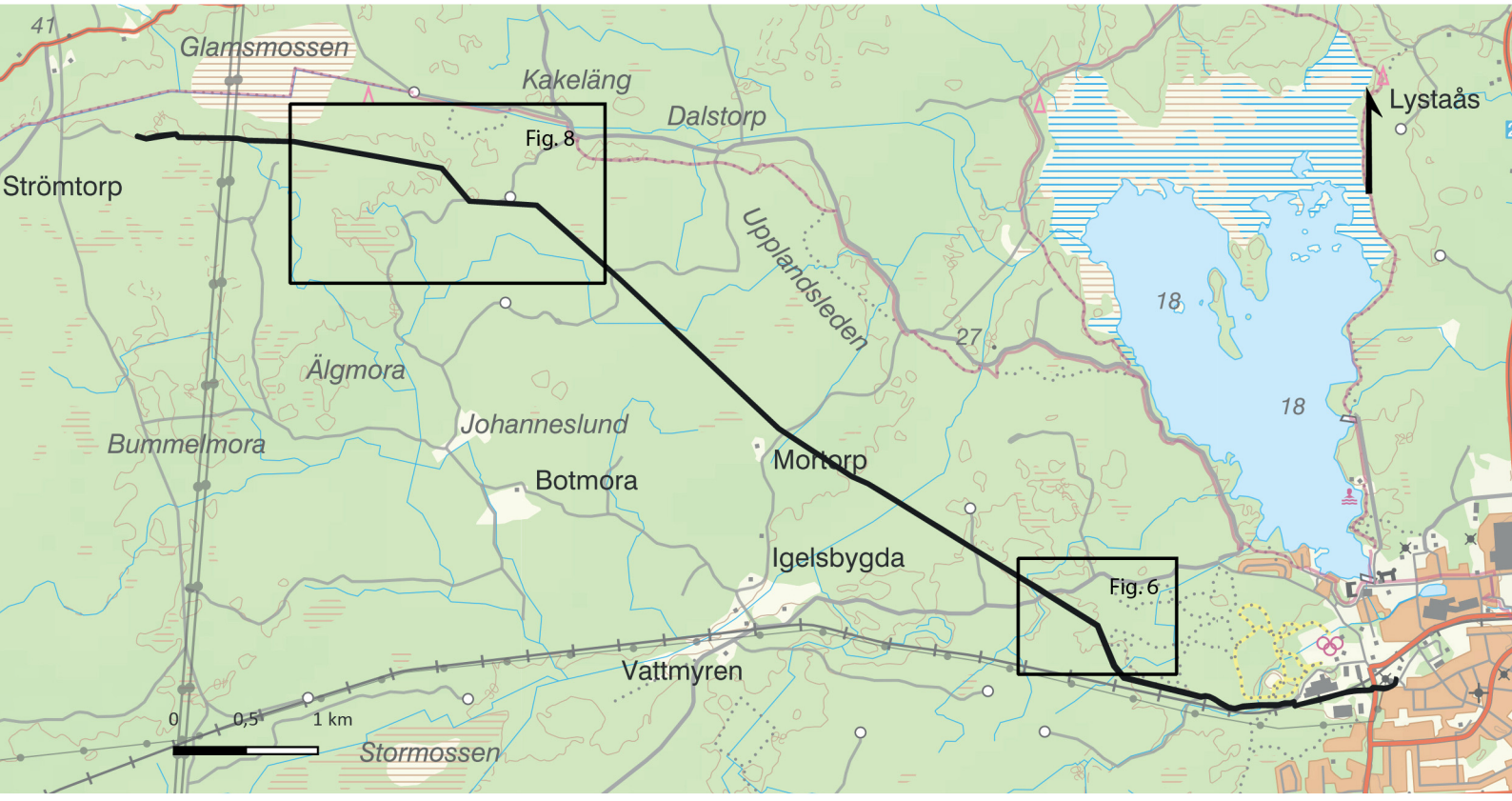
Utöver skogsbrukslämningarna påträffades inga övriga lämningar eller lämpliga boplatslägen eller dylikt. Det bör också nämnas att det vid analysen av en upprättad terrängskuggningskarta över området även uppmärksammades ytterligare möjliga skogsbrukslämningar relativt långt utanför UO. Dessa har dock inte bekräftats i fält och behandlas inte vidare i denna rapport.

Figur 7. Kolbotten L2026:746 fotograferad från nordväst.

Figur 8. Läget för kolningsanläggningar L2026:745 och L2026:746 samt skogsbrukslämningar L2026:734 och L2026:743. Se även överiktskarta nedan, fig. 9. Skala 1:10000.

Figur 9. Översiktskarta med läget för detaljkartor fig. 6 och 8. Skala 1:50000.

L-nr	Typ	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	N koord	Ö koord
L2026:734	Område med skogsbrukslämningar	Kolbotten. Rund. Ca 25 x 25 m. Kringliggande vall ca 0,5-1,0 m hög. Kraftigt överväxt av ormbunkar. Provstucken. Kraftigt med kol. Söder om kolbotten finns rester av ett spisröse. Spridda sten med en storlek av 0,2-0,5 m. Belägen ca 20 m S om UO.	Möjlig fornlämning	6678104	670010
L2026:743	Område med skogsbrukslämningar	Kolbotten. Rund. Ca 25 x 25 m. Kringliggande vall ca 0,6-1,0 m hög. Belägen på avverkad yta. Provstucken. Kraftigt med kol. Intill kolbotten finns en kojgrund ca 6 x 4 m och 1,1 m hög med en kallmurade spis. Belägen inom UO.	Möjlig fornlämning	6677960	670311
L2026:744	Kolningsanläggning	Kolbotten. Rund. Något oklar storlek då bedömningen försvårades av kraftig vegetation men sannolikt ca 25 x 25 m. Har en utbredning som går in i UO. Provstucken. Kraftigt med kol.	Möjlig fornlämning	6675292	674003
L2026:745	Kolningsanläggning	Kolbotten. Rund. Ca 25 x 25 m. Kringliggande vall ca 0,5 m hög och 2 m bred. Plan botten. Gropar utanför vallen. Mycket kraftigt överväxt av grästorv, ormbunkar samt gran och tall. Något skadad av vildsvin. Provstucken. Kraftigt med kol.	Möjlig fornlämning	6678235	669558
L2026:746	Kolningsanläggning	Kolbotten. Rund. Ca 25 x 25 m. Kringliggande vall ca 0,5 – 0,7 m hög och 2 m bred. Gropig botten. Gropar utanför vallen. Mycket kraftigt överväxt av gräs, ormbunkar samt gran. Provstucken. Kraftigt med kol. Belägen inom UO.	Möjlig fornlämning	6678537	668657

Figur 10. Tabell över registrerade lämningar i Kulturmiljöregistret efter utredningens resultat.

Lämningarna i historiska kartor och arkiv

L2026:744 är belägen nära Gimo och i nära anslutning till en färdväg som går att återfinna i 1773 års kartmaterial (fig. 11). På samma karta, cirka 800 meter västerom L2026:744, nämns också explicit en kolbotten och både väster och öster om L2026:744 finns stängslade mindre vretar. Anläggningen kan sannolikt föras till dessa kontexter.

De längre mot väst belägna lämningarna L2026:734, L2026:743, L2026:745 och L2026:746 är enligt 1773 och 1876 års kartor i huvudsak belägna inom Älgmora (*Elgmora*) hemmans ägor (aktnr J243-9-1 & B55-1-1). De västra delarna av UO utgörs i övrigt huvudsakligen av skogsmark (utmark) i samtliga historiska kartor.

UO:s östra ände, i närheten av Gimo samhälle, passerar mellan Vreta gamla bytomt och stensättningen L1942:8117, vilken har föreslagits kunna utgöra en rest av ett gårdsgravfält tillhörigt Vreta by. Byn har medeltida belägg från år 1466, *Vretum* (Janson, Rahmqvist & Skoglund 1974) och från 1486, *Wrethom* (ISOF akt 2355474) och har under historisk tid varit belägen cirka 200 meter norr om stensättningen (fig. 12). Några indikationer på att bytomten eller ett gravfält tidigare skulle ha sträckt sig vidare in i UO har dock ej kunnat beläggas – vare sig vid fältinventeringen eller utifrån det historiska kartmaterialet. I hagmarken norr om stensättningen L1942:8117 finns i kartmaterialet visserligen ett antal troliga röjningsrösen markerade, men utan några noteringar i kartan om att dessa skulle utgöra ”ättegravar” eller liknande.

Figur 11. Rektifierad karta från år 1773 med kolningsanläggningen L2026:744 markerad. LMS aktbeteckning B55-1:2. Skala 1:10000.

Figur 12. Rektifierad karta från år 1776 med läget för stensättningen L1942:8117 samt kringliggande registrerade lämningar i KMR markerade. LMS aktbeteckning B55-13:2. Skala 1:5000.

Utvärdering av undersökningsplan

Inga avvikelser från undersökningsplanen har skett. Syfte, ambition och metod har till fullo följts enligt förfrågningsunderlag och undersökningsplan.

Resultatet är i huvudsak enligt det antagandet som beskrevs i undersökningsplanen där skogsbrukslämningar antogs framkomma vid inventeringen. Övriga typer av lämningar vilka förutsågs i undersökningsplanen (t ex torpmiljöer, dammvallar, boplatslägen) har dock ej framkommit.

Referenser

Skriftliga källor

Björk, N. & Larsson, F. 2011. Från bronsålder till historisk tid i norra Roden. Väg 288, sträckan Gimo-Börstil Uppland; Börstils, Hargs, Hökhuvuds och Skäfthammars socknar. Arkeologisk utredning etapp 1.UV Rapport 2022:94.

Janson, R., Rahmqvist, S., Skoglund, L-O,. 1974. DMS: Det medeltida Sverige 4. Tiundaland. Tierp, Våla, Vendel Oland, Närdinghundra. Stockholm.

Ericsson, A. & Björck, N. 2016. 32 kilometer arkeologi för ny 130 kV-ledning mellan Dannemora och Harg. Arkeologisk utredning, etapp 1. Arkeologerna vid Statens Historiska Museer. Rapport 2017:118.

Wahlberg, M. (red) 2003. Svenskt ortnamnslexikon. Språk och folkminnesinstitutet. Uppsala.

Wessén, E. & Jansson, S. B. F. 1958. Upplands runinskrifter. Fjärde delen. Kungliga vitterhets och historie akademien. Stockholm.

Arkivuppgifter

ATA. Antikvarisk Topografiska Arkivet. Storgatan Stockholm.

Historiska kartor

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

Akt B55-1_1. år 1773.

Akt B55-13_2. år 1766.

Akt 03-skä-17. år 1779.

Digitala källor

ISOF. Institutionen för Språk Och Folkminnen. https://ortnamnsregistret.isof.se

Riksarkivet. Svenskt Diplomatariums huvudkartotek https://sok.riksarkivet.se/sdhk

Uppdrag arkeologi i Sverige AB. www.uppdragarkeologi.se. info@uppdragarkeologi.se